

из Тиволи // Гамсун К. Избранное. – Л.: Лениздат, 1991. – 608 с. **6.** Коцюбинський М. Цвіт яблуні // Коцюбинський М. Вибрані твори. – К.: Державне видавництво художньої літератури, 1963. – 354 с. **7.** Гамсун К. На почтовой тележке // Гамсун К. Избранное. – Л.: Лениздат, 1991. – 608 с. **8.** Гамсун К. Рабы любви // Гамсун К. Избранное. – Л.: Лениздат, 1991. – 608 с. **9.** Гамсун К. Тайная боль // Гамсун К. Избранное. – Л.: Лениздат, 1991. – 608 с. **10.** Гамсун К. Победитель // Гамсун К. Избранное. – Л.: Лениздат, 1991. – 608 с. **11.** Гамсун К. Голос жизни // Гамсун К. Избранное. – Л.: Лениздат, 1991. – 608 с. **12.** Гамсун К. Кольцо // Гамсун К. Избранное. – Л.: Лениздат, 1991. – 608 с.

Инна КОШЕВАЯ

*СТИЛИСТИЧЕСКОЕ РОДСТВО «МАЛОЙ ПРОЗЫ»
КНУТА ГАМСУНА И МИХАИЛА КОЦЮБИНСКОГО*

В статье предпринимается попытка проанализировать особенности стилиевой манеры М.Коцюбинского и К.Гамсуна. Исследование импрессионистической поэтики (своеобразие хронотопа, образы-символы, особенности импрессионистического портрета, пейзажа, другие средства импрессионизма) свидетельствует о близости художественного мира украинского и норвежского писателей.

Ключевые слова: импрессионизм, символ, впечатление, образ, хронотоп, троп, ассоциирование, психологизм.

Inna KOSHOVA

*THE STYLISTIC RELATIONSHIP OF LITTLE PROSE BY
K. GAMSUN AND M. KOTSUBYNSKY*

It is made the attempt to analyze the peculiarities of stylistic manner by M. Kotsubynsky and K. Gamsun in the article. The investigation of impressionistic poetics (peculiarity of chronotop, images-symbols, and peculiarities in impressionistic portrait, landscape, and language means of impressionism) is testified about proximity in creative legacy by Ukrainian and Norwegian writers.

Key words: impressionism, symbol, impression, image, chronotop, trope, association, psychologism.

Вікторія ЗАРВА

**СВОЕРІДНІСТЬ ТИПУ ГЕРОЯ-ПРАВЕДНИКА
В ПРОЗІ Ф. ДОСТОЄВСЬКОГО, І. ГОНЧАРОВА, М. ЛЕСКОВА**

У статті розглядаються особливості зображення концепції праведництва і героїв-праведників у прозі І. Гончарова, Ф. Достоевського, М. Лєскова, наголошується на своєрідності цієї моделі.

Ключові слова: праведник, концепція, християнство, релігійність, ідеалізація.

Письменники І. Гончаров, Ф. Достоевський, М. Лєсков намагалися створити образ позитивної людини. Багато літературознавців досліджували цю проблему в творчості окремих митців, зокрема В. Камінський, В. Капустін, В. Халізеєв простежили історію створення позитивного образу в російській літературі 70-80-х рр. ХІХ ст., зображення „героїв часу” і праведництва російськими письменниками

XIX століття та ін. Однак у порівняльному аспекті своєрідність типу героя-праведника розглядалася в прозі російських письменників І. Гончарова, Ф. Достоєвського, М. Лєскова частково. Тому ми спробуємо систематизувати деякі особливості втілення концепції праведництва і зображення образів героїв-праведників у прозі названих письменників, враховуючи особливості цієї моделі.

Ф. Достоєвський втілює у художніх творах образ „позитивно прекрасної людини” – це князь Мишкін („Ідіот”), Тихон („Біси”), Макар Долгорукий („Підліток”), Альоша Карамазов („Брати Карамазови”), І. Гончаров – образ „світської праведниці” Тетяни Марківни Бережкової („Обрив”), М. Лєсков – цілу галерею праведників. Ці герої представляли повсякденне, негероїчне життя звичайних людей. Ціннісний світ героїв (здатність до самопожертви і подвигу, вірність законам обов’язку, честі, совісті, допомога чужим людям) дав можливість В. Халізову охарактеризувати цей тип як „житійно-ідилічний” [5, 111]. Праведники не були однорідною групою: у їх складі були герої, закорінені у традиційний побут, і герої, які переймалися подіями суспільного життя.

Ф. Достоєвський намагався передбачити моральну структуру „нової людини” сучасного йому покоління, створивши образ позитивного героя. Для цього письменник звертався до вже відомих типів у російському фольклорі та літературі (Штольц, Лаврецький, Рахметов, Лопухов, Безухов), до концепцій позитивної особистості в німецькій класичній філософії, до ідеальних типів релігійної літератури. Образи Зосими, Альоши Карамазова свідчили про пошуки письменником справжнього героя в монастирі.

Поширені в літературі XIX ст. два типи романного героя, в основі яких – архетипи „дурня” і „героя”, у Ф. Достоєвського сходяться в одному персонажі – князі Мишкіні („Ідіот”), Альоші Карамазові („Брати Карамазови”). До речі, спорідненість Мишкіна з гончаровським Обломовим відзначав сам Ф. Достоєвський, звернувшись до образу „дивака”, що перебував у центрі світової та європейської культури. Мотив юродства зародився в уявленнях народу про блаженного як носія певної істини-передбачення, страждання і жертвування.

Правдошукач Мишкін, що був варіантом високого типу безумця і дивака, належав до вищого стану суспільства. Двоїстість цього характеру полягає в тому, що в емпіричному плані він був „ідіотом”, „смішним дурником”, а в метафізичному – мудрецем і проповідником. Як і „природну людину”, героя майже не цікавить думка про себе інших людей, оскільки він живе своїм внутрішнім світом. Герой, зазначає В. Свительський, „постає у вигляді побутової, соціальної та психологічної аномалії. Врахування аномальності образу Мишкіна, поступовий розгляд його лінії в романі з погляду естетики трагічного дозволяють відмежувати „істину” героя від більш універсальної думки автора, від морально-естетичного ідеалу, який стоїть за образом і стверджується в романі за законами трагічного” [4, 10–11]. За допомогою цього символічного образу здійснюється суд над умовами земного ствердження правди, хоча не без елементів іронії та трагедії.

Ф. Достоєвський намагався представити в образі Мишкіна ідеальну людину, тип вищої моральної організації. На відміну від Дон-Кіхота Сервантеса, що жив ілюзіями, герой Ф. Достоєвського намагався свої утопічні ідеї втілити в життя. Якщо, наприклад, у героя М. Чернишевського Рахметова була програма, план дій, то герой Ф. Достоєвського їх не мав, а всі думки і вчинки налаштовував на відродження людства. Милосердний, співчутливий, добрий, він прагнув вирішити загальнонаціональну проблему, об’єднавши сучасників. Мишкін уособлює надію Ф. Достоєвського на можливість здійснення мрії

про всезагальне братство людей, яка набуває в романі релігійно-моральної форми як здатність „простити і прийняти прощення”.

Образом князя Мишкіна Ф. Достоевський немовби нагадує суспільству, що співчуття є головним законом життя, а любов до ближнього, безкорислива допомога людям і є джерелом радості і щастя. Герой вирізнявся здатністю побачити духовну красу кожної людини, навіть зіпсованої.

Письменник наділяв позитивного героя-праведника відтінком „святості”, якої не вистачає, на думку Ф. Достоевського, герою І. Тургенєва Лаврецькому („Дворянське гніздо”), натомість ця риса безмежної любові до Бога притаманна світосприйняттю іншої героїні І. Тургенєва Лізі Калітіній, а також Соні Мармеладової у Ф. Достоевського. Неодноразово дослідники справедливо зазначали поєднання в образі Мишкіна рис канонічного Христа з особливостями характеру „природної людини” [2, 261].

У „Підлітку” в образі мужика-правдошукача Макара Долгорукого втілена ідея Ф. Достоевського про порятунок людства за допомогою низів, ідея „благообразія”, в якій примітивний комунізм поєднується з деякими гуманістичними заповідями Христа. Розповідаючи про цього героя, Версілов пригадує вірш про Власа у М. Некрасова. Образ мандрівника Макара розглядається Ф. Достоевським як трансформований варіант народного типу Власа, увага до якого пояснюється ідеалізацією письменником російського мужика з його обцинними нормами життя, працею на землі.

У діяльності героя Альоші Карамазова („Брати Карамазови”) Ф. Достоевський прагнув утілити вироблену досвідом усього свого життя позитивну програму, розуміння образу „позитивно прекрасної людини”, до якого дійшов у результаті сорокарічних болісних роздумів, численних спроб і помилок.

На відміну від завершених, розкритих до кінця образів своїх братів, Альоша Карамазов є, на думку оповідача, „діяч невизначений, невисвітлений”, який ще не встиг діяти в миру. Ф. Достоевський із повагою ставиться до героїв Мишкіна і Альоші Карамазова, але, на противагу Мишкіну, бачить Альошу не зламаним життям бійцем, на якого, можливо, чекає шлях справи, відведена головна роль у єднанні людей. Альоша різниться від своїх братів тим, що готовий усім пожертвувати заради іншої людини, страждати за неї, подібно до Христа.

Сміливо порушуючи у романі „Брати Карамазови” моральні питання, Ф. Достоевський не нав’язує готових відповідей, шляхів, а пропонує читачеві самому обрати життєву позицію. Отже, „позитивно прекрасні” герої Ф. Достоевського – це звичайні люди, що люблять життя, є оптимістами, хочуть змінити світ і вірять у таку можливість насамперед через внутрішнє вдосконалення кожної людини і особистий приклад проповідників християнських заповідей, але залишаються пасивними.

І. Гончаров, створюючи в романі „Обрив” образ „світської праведниці” Тетяни Марківни Бережкової, яка здійснила моральний подвиг, ідеалізує героїню, порівнює її з великими жінками минулого. Вирізняють героїню такі риси характеру, як жертвність, здатність до рішучих дій, почуття власної гідності, працьовитість, доброта, практичність. Водночас їй притаманна і покірність. Основні риси національного характеру – релігійність і совісність. І. Гончаров демонструє, як слушно стверджує Н. Старигіна, „досвід життя, заснований на природному богосвіданні і прагненні до Бога. Ідеалізується духовно-моральна, а не соціально-політична сфера життя” [1, 169]. У висловлюваннях героїв дається оцінка особистості та життя Бережкової як святої та праведниці.

Протягом усього життя М. Лєсков намагався створювати позитивний тип людини, зізнаючись, що негативні типи вдаються йому гірше. У передмові до циклу творів про „праведників” М. Лєсков мотивує своє звернення до цієї теми після зустрічі з деяким відомим письменником, який не бачив на Русі „нічого, окрім мерзенності”. Тому письменник шукав і знаходив „праведників” (людей, здатних своїми справами піднятися над егоїстичними інтересами середовища) в різних соціальних верствах суспільства і в різних історичних епохах. Звичні люди з народу, які постійно робили добро, уявлялися М. Лєскову силою, що становить здорову підвалину російського життя. В цьому один з проявів його просвітницької позиції.

У 70-ті роки М. Лєсков представив цілу галерею людей, здатних на безкорисну любов до ближнього, самовідданість, активне служіння добру. Це був діяльний, нетерпимий до всіляких проявів несправедливості герой, далекий від політичних проблем і від свідомої боротьби проти існуючого ладу. Через проповідь церковним середовищем у реальному повсякденному житті християнських переконань, через наявність у ньому взірців праведного життя М. Лєсков неодноразово звертався до досвіду церкви.

Ми вважаємо, що в творчість М. Лєскова тема праведництва входить, починаючи з „Соборян” (середина 60-х років). Трьома образами старгородського протопопа „прямої і чесної душі” Савелія Туберозова, диякона „майже воїна” Ахілли, священника „живої душі” Захарії Бенефактова М. Лєсков порушив традицію сатиричного зображення духовенства, показуючи його представників людьми значних духовних пошуків, особистої зацікавленості у всьому, що відбувається, чуйного серця, за допомогою якого приймаються ними рішення.

В образі праведника Савелія Туберозова М. Лєсков утілює християнський образ людини і своє розуміння російського національного характеру з його пошуками смислу життя, діяльною натурою, загостреним почуттям обов’язку, добротою, критицизмом, сміливістю. Савелій Туберозов звертається до пастви з проповіддю євангельських заповідей. М. Лєсков ідеалізує образ діяльного протопопа, що не задовольняється впливом своїх проповідей, прекрасних слів. Його вчинки, висловлювання визначались християнським світосприйняттям і світовідчуженням, дотриманням у житті божественних істин.

Туберозов здійснює подвижницький подвиг, виступивши проти зовнішніх сил, що спотворюють християнські цінності, та засудивши торгівлю в храмі совістю. Часто протопопа називають бунтівним, порівнюючи з протопопом Аввакумом. Конфлікт із владою призвів священномученика Туберозова, що постраждав за православну церкву, до вигнання. Розтління умів, моралі молоді він бачить у нігілізмі та запереченні Бога. Образ праведника протопопа, як і Ахілли та Захарія Бенефактова, протиставляється образам нігілістів Варнави Препотенського, Теормосесова.

У назву твору „Соборяни” входить корінь „собор”, що має семантику, вироблену в російській філософії О. Хомяковим у рамках його вчення про Церкву як органічне ціле, де кожна особистість зберігає свою індивідуальність і свободу за умови, що в основі єдності лежить самовіддана, безкорисна любов. Соборність – це вільна єдність членів Церкви у справі спільного розуміння ними правди і пошуку шляхів до спасіння. Така єдність має в основі любов до Христа і божественної праведності. М. Лєсков акцентує увагу читачів на категорію соборності як на важливу у християнській соціології. Саме собор, храм є духовним центром життя провінційного Старгороду. Узагальнений образ Росії формується через організацію художнього простору твору – будинок, місто, собор, Росія.

Такою божественною істиною взаємної любові переймається Савелій Туберозов, засмучений втратою серед людей „живого духу віри” як джерела любові.

Звернемося до тлумачення смислу імені та прізвища основного з трьох праведників роману. В історії християнства під іменем Савелія жив єретик, тобто противник церковного офіційного вчення, догматик. Прізвище Туберозов утворено від назви рослини „тубероза” – трояндовий кущ, де рожевий колір є символом чистоти, любові, невинності. В енциклопедії „Міфи народів світу” зазначається: „У християнстві троянда отримує особливу символічну місткість: милосердя, милість, всепрощення, божественна любов, мучеництво, перемога” [3, 2, 386]. Усі ці риси уособлює в собі образ праведника Савелія Туберозова, який зміг пронести в чистоті абсолютні духовні та етичні цінності та ідеали.

Отже, художня своєрідність роману „Соборяни” визначається втіленням у ньому християнської концепції світу і людини, яка полемічно відстоюється віруючим М. Лєсковим у суперечках з нігілістами про сутність і призначення людини. Через ідеалізацію героїв письменник передає свої уявлення про норму людських відносин у суспільному житті, заснованих на дотриманні християнського закону любові до ближнього.

У романі „На ножах” письменник створив образ праведника отця Євангела, в оповіданні „Нехрещений поп” (1877) головну сюжетну лінію складає історія життя сільського попа Сави. В просвітницькому дусі антиподом Сави виступає нетямущий і жадібний піп Македонський, від якого праведник вирізняється безкорисливістю, байдужістю до грошей, наживи, постійним прагненням практично допомогти бідним і знедоленим, слабким і беззахисним, що і принесло йому в народі добру славу. Герой М. Лєскова вчить грамоті селянських дітей, засновує школу, захищає сиріт, нехтуючи духовною кар’єрою. Однак в основі морального кредо Сави лежить релігійне почуття, його життєва філософія покладається на заповіді Євангелія.

У „Запечатаному ангелі” „праведниками” є опоетизовані письменником старообрядці, що виступають істинними зберігачами давнього іконописного мистецтва і поціновувачами його естетичного змісту. Тему праведництва в образі Івана Флягіна як втілення російського національного характеру розробляє М. Лєсков і у включеній у цикл „Праведники” оповідній повісті „Зачарований мандрівник” (1873), де вдається до стилізації, коли герой, спираючись на релігійно-моральний досвід, розповідає про своє життя, віру і шукання.

Автор показує еволюцію складного, неоднозначного характеру людини, позитивного в своїй основі. З метою вирішення питання свого призначення в житті і отримання істини, вирішення духовних задач Іван проходить шлях від кріпака-утікача, полоненого, солдата до монаха, який є шляхом пізнання Бога і усвідомлення в ньому себе. У ролі сюжетоутворюючих факторів виступають мотиви мандрівника і дороги, що розкривають російську та українську національну традицію правдошукацтва і богопізнання. Розкриття зовнішніх подій морально змінює героя, який усвідомлює необхідність служити Богу і людині конкретними справами.

Флягін має своєрідну артистичну натуру, здатну оцінити красу життя, любові, вирізняється душевним неспокоєм, добротою, терпимістю, впертістю. Тільки коли герой „Зачарованого мандрівника” позбавляється егоїстичних прагнень і розуміє важливість служіння людям, він стає, на погляд автора, праведником.

Характери праведників відрізняє цільність і нормативна завершеність. Треба наголосити на трагічності долі багатьох лєсковських праведників. Так, інженер-

безсрібник Фермор, що не бажав брати хабарі, оголошується божевільним і кінчає життя самогубством („Инженери-безсрібники”, 1887).

Отже, лесковська концепція праведництва полягає у користуванні віруючим героєм у повсякденному побуті, у взаємовідносинах з іншими людьми божими заповідями. Співчуття, конкретна допомога ближньому рятують, морально вдосконалюють самого героя, наближуючи до ідеалу людини, втіленому в образі Ісуса Христа. Саме з християнством пов'язував М. Лесков національну свідомість російського характеру.

Отже, при створенні моделі героя-праведника російські письменники конкретними образами представників різних соціальних станів стверджували своє бачення ідеалу і шляхів порятунку людства. Образи позитивних героїв допомагають розкрити суспільно-політичні та філософські погляди письменників. І. Гончаров, М. Лесков, Ф. Достоевський, створюючи християнську концепцію світу і людини, ідеалізували деяких героїв (Тетяна Бережкова, Савелій Туберозов, Сава, Мишкін, Альоша Карамазов та ін.), наголошували на рисах святості, протиставляючи їм негативних персонажів, розкривали образи через полеміку з нігілістами. Утім, названі герої були безсилі змінити реальний стан речей, хоча й має праведництво у М. Лескова діяльну природу, а у Ф. Достоевського – пасивну. Праведники не були однорідною групою.

Література

1. История русской литературы второй половины XIX века: Практикум: Учебное пос. – 3-е изд. / Под ред. Н.Н. Старыгиной. – М.: Флинта: Наука, 2001. – 256 с.
2. Лотман Ю.М. Реализм русской литературы 60-х годов XIX века (Истоки и эстетическое своеобразие). – Л.: Наука, Ленингр. отд-ние, 1974. – 350 с.
3. Мифы народов мира. Энциклопедия: В 2 т. – М., 1988.
4. Свительский В.А. Мироотношение Достоевского и принципы его воплощения в романах писателя 60-70-х годов. – Автореф. дис... канд. филол. наук: 10640 / Воронежский гос. ун-т. – Воронеж, 1971. – 20 с.
5. Хализев В.Е. „Герои времени” и праведничество в освещении русских писателей XIX века // Русская литература XIX века и христианство. – М., 1997. – С.111–119.

Виктория ЗАРВА

СВОЕОБРАЗИЕ ТИПА ГЕРОЯ-ПРАВЕДНИКА

В ПРОЗЕ Ф. ДОСТОЕВСКОГО, И. ГОНЧАРОВА, Н. ЛЕСКОВА

В статье рассматриваются особенности изображения концепции праведничества и героев-праведников в прозе И. Гончарова, Ф. Достоевского, Н. Лескова, подчеркивается своеобразие этой модели.

Ключевые слова: праведник, концепция, христианство, религиозность, идеализация.

Victoria ZARVA

ORIGINALITY OF TYPE OF THE HERO-RIGHTEOUS PERSON

IN PROSE OF F.DOSTOEVSKY, I.GONCHAROV, N.LESKOV

The article examines the peculiarities of image of the goodness concept and heroes-righteous persons in prose of I.Goncharov, F.Dostoevsky, N.Leskov also it is emphasized on heterogeneity of this model.

Keywords: righteous man, conception, Christianity, religiousness, idealization.